

NMT 10-1977

101742

Litt om Forsvaret og 1905

Av oberstløytnant cand. philol. Anton Olstad

Den 7. juni 1905 var en viktig dag i Norges historie. Statsminister Christian Michelsen meddelte Stortinget at hans regjering hadde innlevert avskjedsansøknin g til kongen og var trådt tilbake. Og fordi kongens politikk hindret dannelsen av et ansvarlig kongens råd, var den felles svensk-norske konge ikke lenger norsk konge. Dermed var unionen mellom Norge og Sverige formelt brutt, mente man i Norge. Statsministeren la derefter sin regjeringsmakt i Stortingets hender. Stortingets president, Carl Berner bemyndiget så på Stortingets vegne Michelsen og hans statsråder til «å utøve den Kongen tillagte myndighet i overensstemmelse med Norges rikes grunnlov og gjeldende lover — med de endringer som nødvendiggjøres derav at foreningen med Sverige under en konge er oppløst som følge av at kongen har opphørt å fungere som norsk konge.»

Men før det var kommet så langt hadde det hendt meget på den politiske arena. Norge var i 1814 gått inn i unionen med Sverige som en — iallfall etter norsk oppfatning — likeverdige partner. At det fantes svensker, og helt få var det ikke, som så på

Norge som et slags Svealand eller Gøtaland som i tidens fylde skulle gå opp i en høyere svensk enhet, var en annen sak. Sverige hadde en stormakts tradisjoner og en stormakts historie, samt det dertil hørende syn på en tidligere «dansk provins» som Norge. Sverige hadde etter tredveårskrigen og inntil den tid da heltekongen Carl XII møtte sin skjebne på Fredriksten, behersket Østersjøområdet og prøvd krefter med det ekspanderende russiske rike. Sveriges politikk i 1814 var, som det hadde vært tidligere, å øke sin maktstilling som nasjon. Norge skulle være en erstatning for Sveriges tap av Finland til Russland i 1809. Men nordmennene hadde utviklet en nasjonal bevissthet som svenskene ikke forstod. En av de svenske forhandlere om Mossekonvensjonen høsten 1814, grev Skiöldebrand, har senere skrevet at den svenske hær engang i fremtiden skulle «inkrækta Norge och sedan sammansmälta båda rikena til ett». En kjent svensk diplomat dengang, grev Lövenhielm, uttalte at det var nødvendig å rive Norge med våpenmakt ut av «den i alla afseenden osaliga Eidsvoldska abnormiteten». Mange svensker

beholdt dette syn på Norges stilling i unionen hele tiden.

General Lindbäck-Larsen skrev i et historisk fremragende arbeide om «Den norske hær og 1814». Han peker her på at Norge i 1814 uten hæren ikke hadde kunnet gå inn i en union med Sverige som en selvstendig og fri nasjon. Det bør huskes i Hærens jubileumsår — og også ellers. Det er dessverre også en kjensgjerning at Forsvarets avgjørende rolle i 1905 også er oversett.

Karlstadforhandlingene er blitt stående som den avgjørende begivenhet. Selvsagt kommer i 1905 — som i 1814 — stormaktenes holdning inn som en faktor. Men alt dette, også Michelsens statsmannskunst, hadde vært spilt møye hvis det ikke hadde stått norsk militær makt bakom.

I 1900 ble Georg Stang forsvarsminister. Han var i 1900 kommandant på Agdenes. I 1903 ble han kommandant på Oscarsborg. Han var den drivende kraft i arbeidet med å styrke grensefestningene. Fra min tid som befalelev og kadett husker jeg at vår nynorsklærer (vi skulle lære å sette opp militære skriv og meldinger på nynorsk) sa at vi hadde tatt skade på vår sjel da vi i Karlstad i 1905 oppga gren-

sefestningen uten å løsne et skudd. Han var beveget da han sa det. Georg Stang var betegnende nok en av Karlstadforlikets sterkeste motstandere. Det var Stangs fortjeneste at det norske artilleri, det gjaldt såvel festningsartilleriet som feltartilleriet var det svenske fullstendig overlegent. Hæren hadde dessuten fått Krag-Jørgensengeværet med magasin til erstatning for Remingtonriflen.

Christoffer Knudsen, kirke- og undervisningsminister i 1905-regjeringen, skriver i sine «Spredte Minder fra 1905» bl.a.: «En høit dannet og vidt bereist engelsk Pressemand, der senere er død, havde været i Kristiania Dagene før 7de Juni og paa selve denne Dag. Saa reiste han til Stockholm og tilbragte en fjorten Dagers tid der. Da han var kommen tilbage til Kristiania, udtalte han til Bekjendte der, at han fandt Stillingen betænkelig, thi, tilføiede han, saadan som nu i Stockholm pleier Stemningen at arte sig i en Hovedstad umiddelbart før Udbruddet af en Krig.»

Mannskapsavisa bragte 1. mars 1976 et intervju med en dragon fra grensevakten i 1905. Det var Johan Johansen Vøien, født i Trøgstad i 1880. Han tilhørte Høland eskadron av Akershusiske Kavalerikorps. Til slutt i intervjuet sier han: «Men nå ble det heldigvis ikke krig, og det var en munter gjeng som tok toget tilbake til Mysen etter et ufrivillig opphold ved grensen. Vi hadde jo vunnet over svenskene, og det uten kamp.»

I Nya Wermlands-Tidningen 7. februar 1976 er Värmlands siste «indelte soldat» (det samme som knekt, jfr. TVs Rasken) intervjuet. Han forteller om sin grensetjeneste: «1905 låg vi och vaktade gränsen uppe i Charlottenberg. Vi vaktade och grävde upp nästan hele Charlottenberg,

för om norrbaggarna skulle komma måste vi ju ha skyttergravar. Som tur var kom de aldrig, och jag tror ingen av oss värmlänningar skulle ha skjutit på dom, för vi hadde inget otalt med dom. Kungen hette Oscar II. Det var en bra kung och han såg till att det inte blev nåt krig.»

Nei, det ble ingen krig, men det var nær på. Nye Wermlands-Tidningen bragte 30. august 1975 intervju med noen Karlstadboere som husket 1905 forhandlingene, som foregikk fra 31. august til 23. september. Det de intervjuede forteller om nervøsitet, om tog med krigsmateriell som førtes frem til grensen via Karlstad, om rykter og diskusjoner viser at man trodde at det kunne komme til krig. «Svenskarna tykte inte om förhandlingarna därför att de innebar att unionen skulle brytas. Den allmänna attityden var att norrmännen var bråkmakare och att förhandlingarna i Karlstad var en nationell förolämpning,» uttalte Sigrid Palmgren-Johansen (født 1885). Hun fortalte at svenskene var forberedt på krig, man at mange mente at man burde gi slipp på Norge.

Fhv. rådmann i Göteborg, Gustav Bergquist, var 16 år i 1905 og gymnasiast. Han forteller at da situasjonen var mest spent i september måned, brukte gymnasiastene halve skoledagen til militærøvelser under ledelse av befal fra regimentet på Trossnäs. En dag da de drev slike øvelser på Malmtorget, fikk de se noen fra den norske delegasjonen gå forbi. Korporalen som ledet øvelsene oppfordret dem da til å trampe takten så hardt at jorden skulle skjelve under nordmennene! En av de gymnasiaster som deltok i denne spesielle form for antinorrbagge-demonstrasjon var den senere ikke ukjente Sven Låftman.

I juli og august var det skjedd en kraftig militæropptrapping på begge sider. Den 4. juli sammenlignet Nye Wermlands-Tidningen styrkeforholdet — og kom til at Sverige var helt forsvarslost overfor nordmennene. Det stod sannelig respekt av det norske forsvaret.

Som nevnt var væpningen fornyet. Den norske flåte hadde en etter tidens forhold respektabel stykke, med de fire panserskip «Norge», «Eidsvold», «Tordenskjold» og «Harald Hårfagre», med torpedobåter og minevesen. Kystfestningene var blitt forsterket, såvel i Trondheimsfjorden som i Bergensleden — som også festningsverkene ved Kristiansand, Tønsberg og Oslo.

De første anlegg på Oscarsborg var blitt påbegynt i 1845. I 1892 fikk hovedbatteriet sine berømte 28 cm kanoner, Moses, Aron og Josva. Jeteen, undervannssperringen, ble ferdig i 1875 etter fire års arbeide. I 1905 kom festningen bare til å spille en politisk rolle. Det var i 1940 med senkningen av «Blücher» at den fikk vise hva den var istand til. Det har kommet til å overskygge Oscarsborgs betydning for utfallet i 1905. Neppe noen av forsvarsverkene som ble anlagt med tanke på bruddet med Sverige kan på samme måte som Oscarsborg og undervannssperringen fortelle om hvilke anstrenninger århundreskiftets Norge — egentlig et fattig lite bonde- og fiskerland med bare en begynnende industri — var villig til å yde for frihet og selvstendighet. Det er noe så stort over Oscarsborg at det betar de fleste.

I Karlstadoverenskomstens artikkel 2 heter det: «- - bliver de befæstninger som nu findes indenfor den fastsatte neutrale zone, at nedlægge, nemlig: de norske befæstningsgrupper Fredriksten med Gyldenløve, Overbjerget, Veden og Hjelmkollen,

Ørje med Kroksund samt Urskog (Dingsrud).» Etterpå er anleggene nærmest blitt glemt. Den 5. august 1974 hadde Aftenposten en artikkel om «Glommenlinjen ut av glemselen», en reportasje om leting etter de gamle forsvarsverker. I den het det bl.a.: «For den som søker truende kolosser med tusentons betong vil bli skuffet. Det man finner er stedets sten, tak av jernbaneskinner, bølgeblikk og en sjelden mosegrodd betongkake oppå, teglsten, mørkent tømmer — alt sammen smøyet inn i formasjonene på en kolle som dominerer lendet i kilometers omkrets.»

Norsk Militært Tidsskrift nr. 4 1974 forteller at Østfold Historielag, Borgarsyssel Museum, 1700 Sarpsborg, har gitt ut et særtrykk om grensefestningene fra 1905, «Restene av Norges Maginotlinje i 1905». Major Svend Soelberg forteller i «Kontakt med Hæren» nr 2 1975 at det på årsmøtet for Norsk Kunst- og Kulturhistoriske Museers Forbund ble tatt opp spørsmålet om registrering av glemte forsvarsverker. Det burde, ifølge årsmøtet, skje i samarbeide mellom de lokale historielag og de lokale museer. Må tanken bare bli fulgt opp!

På Jernbanemuseet i Hamar har man en 9 meter lang treskinne, som i 1905 ble laget på jernbaneverkstedet i Kongsvinger og malt så den så ut som en vanlig stålskinne. Den ble i de mest spennende dager sendt til baneformannen på Magnor. Han holdt den nedlåst i en kasse ved linjen nær Gaustadsjøen mellom Magnor og Skotterud. Da det siste ordinære tog var gått kl. 21.00, ble den vanlige skinnen i en ytterkurve ved en bergknaus byttet ut med denne treskinnen. Et eventuelt svensk militærtog ville ha havnet i Gaustadsjøen. Før

første ordinære tog om morgenen ble skinnene byttet om igjen.

Man så på situasjonen med et alvor som var bygget opp gjennom flere års stridigheter med svenskene, stridigheter som nå syntes bare å kunne løses ved militære maktmidler. Det er betegnende for oppslutningen og viljen til å ta konsekvensene at da Stortingets spesialkomite våren 1905 var kommet til at konsulatsaken — spørsmålet om egen utenriksrepresentasjon for Norge — måtte gjennomføres, mottok Stortinget adresser fra lag og folkemøter over hele landet. I et brev fra et folkemøte på Lillehammer 16. mars 1905

het det bl.a.: «Kvinder og Mænd fra Kristians Amts bygder og byer udtaler sin glæde over den opnaaede enighed om konsulat-sagens gennemførelse --- Mødet nærer den fulde forvisning om, at det norske folk staar bag, forberedt paa at tage alle de konsekvenser, som hævdelsen av vort lands selvstændighed maatte kræve.»

Norge har neppe noen gang vært så sterkt rustet som i 1905. Minner og anlegg fra dengang er vel verd å ta vare på. Når hærjubileet skal feires, må Forsvarets rolle i 1905 få den plass det fortjener.

Major Henry Aargaards legat — reisestipend

Av legatets midler kan det i år tildeles ett eller flere reisestipend på minimum kr. 1000,—.

Søknadsberettigede er yngre norske offiserer av alle forsvarsgrener og som tilfredsstiller vilkårene for medlemskap i Oslo Militære Samfund, dvs. tilhører avansementskrets I.

Stipendiene forutsettes nyttet til utenlandsreiser for å:

a) studere forhold som kan øke offiserenes alminnelige eller spesielle kunnskaper om totalforsvaret, krigskunst og krigsvitenskap, og som ikke kan forutsettes dekket ved offentlige bevilgninger eller offentlige utdannelseslegater innen de forskjellige forsvarsgrener og/eller fellesinstitusjoner,

eller

b) foreta krigshistoriske studier,

eller

c) foreta studier for videreutdannelse i språk eller i annen kulturell retning som er av den art at den må ansees som nødvendig eller ønskelig for å heve offisersstandens anseelse.

Søknader om stipend stiles til Oslo Militære Samfund, Myntgaten 1, Oslo 1, og skal være begrunnet innen rammen av legatets formål.

Meddelelse om tildeling kunn-gjøres på OMS's julemøte i desember 1977. Stipendiene utbetales umiddelbart før stipendiereisen, som normalt skal være påbegynt innen 7 måneder etter tildeling. Stipendiatene skal etter avsluttet reise avgi rapport til legatstyret.

Søknadsfrist 1. november 1977.